

TEBRİZLİ ÂŞIK ALI'NİN KANATLI SES ŞİİRİ VE BAHTİYAR VAHAPZÂDE'NİN BU ÂŞIĞA CEVABI

The poem “Kanatlı Ses” of Ashik Ali from Tabriz and the Response of Bahtiyar Vahapzade to this Minstrel

Fazıl ÖZDAMAR**

ÖZET

1900-1995 yılları arasında Tebriz’de yaşayan Tebrizli Âşık Ali, yaşadığı süre zarfında Tebriz âşıklık geleneğinin gelişmesinde ve gelecek nesillere taşınmasında önemli rol oynamıştır. Başta Tebriz olmak üzere İran’ın birçok ilini dolaşarak hikâyeler anlatmış ve şiirler söylemiş olan Tebrizli Âşık Ali, mensubu olduğu halkının duygu ve düşüncelerini, arzu ve isteklerini, sıkıntı ve kaygılarını dile getirmiştir.

Tebrizli Âşık Ali, Azerbaycan devlet radyosunun yaptığı Dede Korkut programını Tebriz’deki evinde dinledikten sonraki duygu ve düşüncesini, “Kanatlı Ses” adlı şiirinde ifade etmiş ve bu şiirini mektupla Azerbaycan devlet radyosuna göndermiştir. Bu şiire cevap ise Azerbaycan’ın istiklâl şairi olan Bahtiyar Vahapzâde’den gelmiştir. Makale, bu iki âşık/şairin mektuplarını, bu mektuplardaki şiirlerini ve bunların konuları ele almaktadır.

Anahtar Kelimeler; Tebrizli Âşık Ali, Bahtiyar Vahapzâde, Kanatlı Ses Şiiri, Kültürel Sınır, Dede Korkut Ruhü.

ABSTRACT

Ashik Ali from Tabriz who lived between 1900 and 1995 in this city, during his lifetime has had an important role in development of the Ashik tradition of Tabriz and in passing on this tradition to future generations. Traveling around many provinces of Iran, particularly Tabriz, through stories and poems he has expressed feelings and thoughts, desires and wishes, difficulties and concerns of his people.

After listening a broadcast about Dede Korkut on the Azerbaijan National Radio in his home in Tabriz, Ashik Ali from Tabriz expressed his feelings and thoughts

* Bu inceleme, ilk haliyle, 22-25 Haziran 2010 tarihlerinde Ankara’da düzenlenen “Çağdaş Türklük Araştırmaları Sempozyumu 2010- İran Türkolojisi: Konular, Sorunlar ve Yaklaşımlar” adlı sempozyumda bildiri olarak sunulmuş, daha sonra tarafımızdan düzeltmeler, çıkarımlar ve ilaveler yapılmıştır.

** Ege Üniversitesi Türk Dünyası Araştırmaları Enstitüsü, Türk Halk Bilimi Doktora Öğrencisi, Bornova/İZMİR, fazilozdamar@hotmail.com.

in a poem named “Kanatlı Ses” and sent it in a letter to the Azerbaijan National Radio. A response to his poem came from Azerbaijan’s poet of independence Bahtiyar Vahapzade. These two ashiks’/poets’ letters, their poems written in these letters and subjects of these poems are discussed in article.

Keywords; *Ashik Ali from Tabriz, Bahtiyar Vahapzade, the poem “Kanatlı Ses”, cultural boundary, the spirit of Dede Korkut.*

GİRİŞ

Türkiye’den sonra en fazla Türk nüfusunun meskûn olduğu bölgelerden biri olan İran’da,¹ günümüze kadar halk bilimi çalışmaları çeşitli sebeplerden dolayı, maalesef çok fazla yapılamamıştır. Bununla birlikte birçok alanda olduğu gibi âşık edebiyatı alanında da Türk Dünyası’nın önemli kültür merkezlerinden olan Tebriz, bilimsel çalışmalarda da ilk sırada yer almaktadır. Ancak yapılan bu çalışmaların yeterli sayıya ulaştığını söyleyemeyiz.

Bu incelemede, ilk olarak Tebrizli Âşık Ali’nin “Kanatlı Ses” şiirini ve Bahtiyar Vahapzâde’nin bu şiiri okuduktan sonra âşığa gönderdiği mektubunu ve mektuptaki cevabî şiirini ele alacağız. Ardından Güney ve Kuzey Azerbaycan arasındaki gönül birliğinin oluşmasında önderlik yapan “Dede Korkut ruhunu” ve bu ruhun, ikiye bölünmeye çalışılan Azerbaycan coğrafyasında nasıl yaşatıldığını belirteceğiz. Son olarak Türk âşıklık geleneğinin Tebriz’deki bir temsilcisi olan Âşık Ali ile Azerbaycan’ın istiklâl şairi Bahtiyar Vahapzâde’nin kurdukları gönül köprüsünü aktaracağız.

1. Tebrizli Âşık Ali Feyzullahî Vahid

Âşık Ali Feyzullahî Vahid, HŞ 1278 (M 1900) yılında, Tebriz’in Dervişler Sokağı’nda doğmuştur.² Âşık Ali’nin doğduğu şehir, Türk âşıklık geleneğinin en önemli merkezlerinden biridir. Dedesi de âşık olan Âşık Ali’nin çocukluğu, dedesiyle birlikte gittiği çeşitli âşık meclislerinde geçmiştir.³ 16-17 yaşlarında başlayıp yaklaşık 15 yıl boyunca tar çalan Âşık Ali, Tebriz’de Âşık Ağa Zariî Zeyn-i Keşli⁴ ile tanışmış, bu âşıkla yaptığı bir konuşmadan etkilenerek tar çalmayı bırakıp saz çalmayı öğrenmek için dönemin âşıklar kahvesi sayılabilecek

¹ İran’daki Türk nüfusuyla ilgili kesin bir rakam verilmemekle beraber bu sayı, en az 25 milyon, en çok 35 milyon olarak gösterilmektedir. Daha fazla bilgi için bk. Bilgehan A. Gökdağ ve M. Rıza Heyet, “İran Türklerinde Kimlik Meselesi”, **Bilig**, Yaz 2004, S. 30, s. 52; Yalçın Sarıkaya, **Tarihi ve Jeopolitik Boyutlarıyla İran’da Milliyetçilik**, İstanbul 2008, s. 168-172; Ali Kafkasyalı, **İran Türkleri**, İstanbul 2010, s. 99.

² Cevat Heyet, **Azerbaycan Şifahi Halk Edebiyatı**, Tahran 1367, s. 120; Valih Alizade, “Âşık Ali ile Röportaj, Saritel Orkestrası’nın En Yaşlı Üyesinin Hayatının Son Günlerindeki Sözleri”, **Şemsi Tebriz Gazetesi**, (26.02.1379), Yıl: 3, S. 70, s. 4.

³ Cevat Heyet, **age**, s. 120.

⁴ Âşık Zeyn-i Keşli Ağa Zariî, 20. yüzyıl âşıklarındandır. Tebriz’in Seyidabad Mahallesi’nin Zeyn-i Keş köyünde doğmuştur. Tahminen doksan yaşında ölmüştür. Kendine has ahenk ve üslubu olan usta âşıklardan biridir. Hatta Âşık Hüseyin Cavan’ın onun meclisinden çekindiği ve onunla atışmaya katılmadığı söylenir. “Mir Mahmud Hikâyesi” ona aittir. Hüseyin Feyzullahî (Vahid), **Âşıklar (Muasır Azerbaycan Âşıkları)**, Tebriz 1369, s. 193.

Haydar Tekkesi'ne⁵ gitmiş ve burada Âşık Elesger Gümüşkemer (Maralanlı)'ya⁶ çırak olmuştur. Âşık Elesger Gümüşkemer'in ölümü üzerine, Âşık Hac Ali İsfencanlı'dan⁷ ders almaya devam etmiş ve çıraklığını bu âşıkla tamamlamıştır.⁸

Âşıklığın yanı sıra ticaretle de uğraşan Âşık Ali, İran'da çekilen "Hak-ı Şirin",⁹ "Der Dirazna-yi Şeb",¹⁰ "İcaz",¹¹ "Rüya-yı Pervaz",¹² "Badbadek",¹³ "Be Dünya Amedeim Ama",¹⁴ "Mesir",¹⁵ "Apartman", "Koruk",¹⁶ "Dede Korkut", "Çark",¹⁷ "Misafirani Derre-i Enar Dizisi"¹⁸ gibi birçok filmde de oynamıştır.¹⁹ Bunlardan "Dede Korkut Filmi"nde, Dede Korkut rolünde oynayan Âşık Ali, kendisine Tebrizli âşıklar tarafından, usta âşık oluşundan dolayı verilen "Dede Korkut" lakabını,²⁰ bu film sayesinde tüm İran'a duyurmuştur. Bu film, İran

⁵ Haydar Tekkesi, Âşık Haydar tarafından işletilen ve dönemin âşıklar kahvesi sayılabilecek bir yerdir. Âşık Haydar: 20. yüzyıl âşıklarındandır. 1966'da vefat etmiştir. Öldüğünde 85 yaşında olduğu söylenmektedir. Usta âşıklardan birisidir ve Tebriz âşıklarına göre onunla sadece Âşık Elesger Gümüşkemer (Maralanlı) atılabilecek yeteneğe sahiptir. Yani atışmada çok yeteneklidir. Tebriz'de en çok hikâye bilen âşıklar arasında kabul edilir. Hüseyin Feyzullahî (Vahid), **age**, s. 184.

⁶ Âşık Elesger Gümüşkemer (Maralanlı), 20. yüzyıl meşhur âşıklardan birisidir. Tebriz'de "Haydar Tekkesi"nde meskûn olmuş ve birçok âşık yetiştirmiştir. Ustası Âşık Samed'e ait olan Şikari Hikâyesi başta olmak üzere birçok hikâye bilmektedir. Beline bağladığı kemerin gümüş olması sebebiyle "Gümüşkemer-Gümüşkemerli" sıfatıyla anılır. Hüseyin Feyzullahî (Vahid), **age**, s. 184.

⁷ Âşık Hac Ali İsfencanlı, 20. yüzyıl âşıklarındandır. Âşık Elesger Gümüşkemer (Maralanlı) ve Âşık Samed'in çırağı ve şakirdi olmuştur. Ustalarıyla Tebriz'in hemen hemen tüm köylerini dolaşmış, şiirler okumuş ve hikâyeler anlatmıştır. Ustaları öldükten sonra da bu geleneği devam ettirmiş birçok âşığın yetişmesini sağlamıştır. Özellikle de Âşık Samed'in hikâyesi olan "Şikari" onun vasıtasıyla diğer âşıklara öğretilmiştir İlhan Başgöz, "Turkish Hikaye-Telling Tradition in Azerbaijan, İran", **Journal of American Folklore**, 1970, S, 83, s. 394.

⁸ Valih Alizade, **agm**, s. 4; Hüseyin Feyzullahî (Vahid), **age**, s. 49; Cevat Heyet, **age**, s. 121; (K. K. 1).

⁹ Tatlı Toprak.

¹⁰ En Uzun Gece Boyunca.

¹¹ Mucize.

¹² Uçmanın Rüyası.

¹³ Uçurtma.

¹⁴ Dünyaya Gelmişiz Ama...

¹⁵ Yol.

¹⁶ Korunulan Yer.

¹⁷ Tekerlek.

¹⁸ Enar Deresi'nin Misafirleri.

¹⁹ Valih Alizade, **agm**, s. 4.

²⁰ (K. K. 2)

devlet televizyonu tarafından yurt dışı programları içinde Azerbaycan'da yayımlanmıştır.²¹ HŞ 1374 (M 1995)'te vefat den Âşık Ali'nin mezarı, Tebriz'de İmamiyye Mezarlığı'ndadır.²²

Âşık Ali'nin filmde Dede Korkut rolünde oynaması, incelememiz açısından da önemlidir. O, hem âşıklığı ile Dede Korkut geleneğini yaşatmaya devam etmiş hem de Dede Korkut ruhu bağlamında Azerbaycan adı verilen bu "kültürel sınır"da yaşayanlarla gönül birliğini kurmayı başarmıştır. Âşık Ali'nin Dede Korkut ruhuyla Azerbaycan'da yaşayan soydaşlarıyla kurduğu ilişkisine incelemenin ilerleyen bölümünde değinilecektir.

Şeyh Muhammed Hıyabani hareketi başta olmak üzere, yaşadığı sürede İran'daki tüm bağımsızlık hareketlerine katılan Âşık Ali,²³ bu özelliği ile İran Türklerinin takdirini kazanmıştır. Âşık Ali'nin katıldığı bu bağımsızlık hareketlerinin temelinde, Âşık Ali'nin gönlündeki "parçalanmamış bir Azerbaycan" duygusu bulunmaktadır.

12 Ekim 1813 tarihinde Rusya İmparatorluğu ve İran arasında imzalanan Gülistan Anlaşması ile Kuzey Azerbaycan, Rusya'ya ilhak edilmiş, Güney Azerbaycan ise İran'a verilmiştir. 10 Şubat 1828'de Türkmençay Anlaşması ile de mevcut bölünme devam etmiş, Aras Nehri'nin kuzeyi Çarlık Rusyasına, güneyi ise Türk-Kacar sülalesi yönetimindeki İran'a bırakılmıştır.²⁴ Bu anlaşma, sadece tek olan bir milleti ikiye bölen siyasî sınır olmuş, kültürel sınırı belirlemekten uzak kalmıştır. Bu bağlamda kültürel sınır kavramı hakkında bilgi vermek yerinde olacaktır.

2. Kültürel Sınır:

Kültürel sınır, benzer yaşam modellerine sahip toplulukların yaşadığı coğrafi bölgedir. Bu sınır içinde yaşayan toplulukların dil, tarih, gelenek ve görenek, sanat, beslenme alışkanlığı, giyim, folklor, mizah vb. unsurlarında ortaklık söz konusudur.²⁵

1813'te imzalanan Gülistan ve 1828'de imzalanan Türkmençay Anlaşmaları sonucunda siyasî sınırlarla birbirinden ayrılmaya çalışılan Azerbaycan'da²⁶ yaşayan halk, aynı millete dolayısıyla da aynı kültüre mensuptur. Bu bağlamda, söz konusu bölgede belirlenen siyasî

²¹ (K. K. 3)

²² Âşık Ali Feyzullahî Vahid'in hayatı ve sanatı hakkında daha fazla bilgi için bk. Fazıl Özdamar, **Tebriz'de Âşıklık Geleneği ve Tebrizli Âşık Ali**, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir 2011, s. 155-174.

²³ Cevat Heyet, **age**, s. 121; Hüseyin Feyzullahî (Vahid), **age**, s. 49.

²⁴ Bilgehan A. Gökdağ ve M. Rıza Heyet, **agm**, s. 51.

²⁵ Gary, Ferraro ve Susan Andreatta, **Cultural Anthropology An Applied Perspective**, Belmont 2008, s. 409-410.

²⁶ Aras Nehri'nin kuzeyinde yaşayan Türkler, tarihte Azerbaycan olarak bilinen bu coğrafyanın bir kısmında 1991'de Azerbaycan adıyla bağımsızlığını kazanıp devlet kurmalarının ardından bu nehrin güneyinde Türklerin yaşadığı bölgeler için Güney Azerbaycan kavramı ortaya çıkmış ve bu ad, nehrin her iki tarafında yaşayan Türklerce yaygın olarak kullanılmaya başlanmıştır.

sınır; etnik sınırı ve kültürel sınırı belirlemekten uzaktır. Başka bir anlatımla Azerbaycan ve İran'da siyasî sınırlar çizilirken kültür birliği göz ardı edilmiştir.²⁷

Kültür teorileri içerisinde “yüksek kültür nazariyesi” denilen nazariyede, toplumlardaki tarih ve kültür ortaklığı esas alınmakta, özellikle de dil birliği bulunan toplulukların yüksek kültür ortaya koyduklarını ileri sürülmektedir.²⁸

Bu sebeple siyasî sınırlar nasıl belirlenirse belirlensin, aynı millete mensup insanlar, yaşadıkları coğrafyalardaki ortak mirasın sonucunda birçok ortak değerde birleşirler. Bu ortaklığın temeli, aynı dili, tarihi, sanatı vb. kısaca aynı kültürü paylaşan toplumların aynı kökten beslenmelerine dayanmaktadır. Bu miras üzerinde yaşayan toplum üyeleri, siyasî sınırlarla birbirinden ayrılmaya çalışılsa da aynı kültür içinde ortak değerlerde birbirleriyle birleşmişlerdir. İncelemenin temel konusunu da bu olgu oluşturmaktadır.

3. Kanatlı Ses Şiiri:

Makalede inceleyeceğimiz ilk şiir, Tebrizli Âşık Ali Feyzullahî Vahid'e aittir. 1982 yılında yaratılan bu şiir, HŞ 1361 (M 1982)'de Dede Korkut Dergisi'nin 20. sayısında yayımlanmıştır.²⁹ Şiir, İran ve Azerbaycan'da yayımlanan muhtelif çalışmalarda “Kanatlı Ses” başlığını taşımaktadır.

*“Ganadlı ses çatdı bize,
Göyden sepdi gül Tebriz'e,
Işığı saldı gelbimize,
Telli sazı aldım ele.
Neğmelerim geldi dile.*

*Sesin geldi “Dede Gorgud”³⁰
Oldun mene arha, umud,
Sinem üstden ötdü³¹ bulud,
Gözlerimden sel atlandı.
Arzularım ganatlandı.*

Zindanlarda çekdim nefes,

²⁷ Brenda Shaffer, *Sınırlar ve Kardeşler İran ve Azerbaycanlı Kimliği*, İstanbul 2008, s. 2-6.

²⁸ İbrahim Kafesoğlu, *Türk Milli Kültürü*, İstanbul 1989, s. 21.

²⁹ Dede Korkut Dergisi, Tebriz'de Feyzullahî Hüseyin Vahid tarafından Türkçe olarak çıkarılmıştır. Derginin redaktörlüğü de aynı şahıs tarafından yapılmıştır. 1980-1982 yılları arasında 20 sayı çıkan bu dergi baskılar sonucu kapanmak zorunda kalmıştır. Enver Uzun, *Güney Azerbaycan Basın Tarihi (1816-2002)*, Trabzon 2002, s. 26; Ali Rıza Zihak, Dede Korkut Dergisine Öteri Bahış 1386, <http://maral65.blogfa.com/post-370.aspx>

³⁰ Dede Korkut, Azerbaycan devlet radyosunun bir programıdır.

³¹ Geçmek.

*Dünya oldu mene gefes,
Gür sesiniz verdi heves,
Sinem üste aldım sazı.
Eşkinizle çaldım sazı.*

*Nisgilim var gellem gonag,
Cavanların toyun tutag,
Derd dağıdag, gem unudag,
N'olubdu Hüseyin Cavan?
Kim ölübdü kimdi galan?*

*Gorhum budur, düşem heste,
Arzum gala deste deste,
Ağ kirpigler ola beste,
Gul tek³² geze sazım bâzar.
Gonag evim ola mezar.³³*

*Bizden gabag bu dünyadan,
Neçe neçe köçüb kervan,³⁴
Âşık Eli, size gurban,
O günleri men görmesem.
Balalarım görsün, ne gem.”³⁵*

Tebrizli Âşık Ali, Azerbaycan devlet radyosunda yayımlanan “Dede Korkut” adlı programı, Tebriz’de dinledikten sonra o anda hissettikleri duygu ve düşüncelerini, bu şiirinde

³² Gibi.

³³ Şiirin bu kıtası, diğer bir kaynakta şu şekilde geçmektedir.

“*Gorhum budur düşem heste,
Arzum gala deste deste,
Ağ kirpikler ola beste, (Beste: Bağlanmak, ölmek)
Gonag evim mezar ola.
Toprag menden bezâr ola.*” Cevat Heyet, **age**, s. 121.

³⁴ Diğer bir kaynakta mısra, “*Neçe neçe keçib kervan.*” olarak geçmektedir. Cevat Heyet, **age**, s. 121.

³⁵ Hüseyin Feyzullahî (Vahid), **age**, s. 51-53; Cevat Heyet, **age**, s. 121.

dile getirmiş ve yarattığı bu şiiri de oğlu Dr. Hüseyin Feyzullahî Vahid'e³⁶ yazdırarak mektupla Azerbaycan devlet radyosuna göndertmiştir.³⁷

Şiir, 8'li hece ölçüsüyle beşer dizelik 6 kıtadan oluşturulmuş, ilk üç mısra ve son iki mısra kendi içinde rediflendirilmiştir.

Âşık Ali, "Kanatlı Ses" şiirinde genel olarak Bakü'de yayın yapan radyo programının Tebriz'de de dinlendiğini, bunun da kendilerine umut verdiğini ve birçok kültür ögesiyle birbirine bağlanan ancak ayrıştırılmaya çalışılan Azerbaycan'daki Türk milletinin gönül birliğini anlatmıştır.

Şiirin başlığını oluşturan "Kanatlı Ses" ifadesinde âşık, siyasî olarak ikiye ayrılmaya çalışılan Azerbaycan topraklarını ve bu topraklar üzerinde yaşayan Türk milletinin konuştuğu dili kastetmektedir. İki kanat olarak düşünülen bu toprağın ve milletin bedeni birdir. Bu beden, yukarıda da belirttiğimiz gibi Gülistan ve Türkmençay Anlaşması ile ikiye bölünmeye çalışılmıştır. Ancak burada yaşayan milletin kültür öğeleri (dil, din, tarih, gelenek-görenek ve sanat vb.), bu bölünmeyi engellemektedir. Bunların yanı sıra, gelişen teknoloji sayesinde bu bölgelerde yaşayan halk, birbirlerini duyabilmekte, hatta görebilmektedir.

Âşık Ali, birinci beşlikte; "*Ganatlî ses çatdı bize.*" ifadesiyle Kuzey Azerbaycan'dan gelen bu sesi, hem kendisinin hem de tüm Güney Azerbaycan'da yaşayan Türklerin duyduğunu söylemektedir. Beşliğin devamında ise âşık, bu sesin gökyüzünü aşarak Tebriz'e geldiğini ve bunun da kendilerini mutlu ettiğini belirtmektedir. Ardından bu sesi duyan âşık da sazını eline almış ve bu şiiri yaratmıştır.

İkinci beşlikte âşık, radyo programının adı olan "Dede Korkut"u ele almıştır. Bu programın kendisine destek verip umut olduğunu ve yalnız olmadığını anladığı için mutlu olduğunu dile getiren âşık, bu sayede "oda düşmüş" gönlünün üzerinden bulut geçtiğini ve serinlediğini anlatmıştır. Bunun ardından Âşık Ali, sevinç gözyaşlarıyla ağladığını ve vatan arzusunun daha da arttığını ifade etmiştir.

Âşık Ali, üçüncü beşlikte "*Zindanlarda çekdim nefes. Dünya oldu mene gefes.*" ifadeleriyle hapis yıllarını anlatmaktadır. Âşık Ali, 1979'da yapılan İslam Devrimi'nden önce hapis yatmıştır.³⁸ Bunun yanı sıra Âşık Ali'nin bağımsızlık ile ilgili düşüncesini ve faaliyetlerini göz önünde tuttuğumuzda, bu ifadeyle yıllardır yönetimin Türklerde olmayışını ifade etmiş ve kendisini dolayısıyla da genel olarak İran ve özelde de Güney Azerbaycan'da yaşayan bütün Türkleri, "kafeste yaşamaya mecbur bırakılmış bir kuşa" benzetmiştir. Beşliğin devamında ise Âşık Ali, Kuzey'den gelen bu sesin, kendilerine yaşama hevesi verdiğini ve bu hevesle de sazını aldığını ve çalmaya başladığını söylemektedir.

Dördüncü beşliğe yıllardır gerçekleştirmek istediği bir arzu olan Kuzey Azerbaycan'a gitmek istediğini söyleyerek başlayan Âşık Ali, beşliğin devamında Azerbaycan'daki gençlerin toyunu yapmak arzuladığını, dert ve gamı dağıtıp unutmak istediğini söylemektedir.

³⁶ Dr. Hüseyin Feyzullahî Vahid (Ulduz) için bk. Ali Kafkasyalı, **İran Türk Edebiyatı Antolojisi VI**, Erzurum 2002, s. 360-362.

³⁷ (K. K. 3)

³⁸ (K. K. 4). Kaynak kişi Âşık Ali'nin hapis yatmasıyla ilgili sadece bu bilgiyi vermiştir. Kaçınıcı yıllar arasında yattığı, ne kadar süre yattığı ve ne için yattığı sorularına cevap vermemiştir.

Ardından ise Âşık Hüseyin Cavan'ın³⁹ ve dolayısıyla “diğer âşıkların ne yaptıklarını, nasıl olduklarını, kimin ölüp kimin kaldığını” sorarak beşliği tamamlamıştır. Burada âşığın özellikle Hüseyin Cavan'ı sorması önemlidir. Çünkü Âşık Hüseyin Cavan, İran'da 1945-1946 yıllarında Pişeverî önderliğinde yapılan ve Tahran hükümeti tarafından kanlı bir şekilde bastırılan bağımsızlık hareketine katılmış⁴⁰ ve ardından da Kuzey Azerbaycan'a göç etmek zorunda kalmıştır.⁴¹

Âşık Ali, beşinci beşlikte ise arzusunu gerçekleştirilmeden hasta olup ölmekten (kırpıklarının bağlanmasından) korktuğunu ifade eder. Burada âşığın arzusu, bir önceki beşlikte de belirtildiği gibi Kuzey Azerbaycan'a gitmektir. Son iki mısra; “*Gul tek geze sazım bazar. Gonag evim ola mezar.*” ifadesi, Cevat Heyet'in “Azerbaycan Şifahi Halk Edebiyatı” adlı eserinde; “*Gonag evim mezar ola. Toprag menden bezar ola.*” şeklinde geçmektedir.⁴² Bu durum, iki ayrı ifadeyi ortaya çıkarmaktadır. Birincisinde; kul gibi elinde sazıyla pazar yerinde dolaştığını ve konaklayacak evinin mezar olacağını söylerken, ikinci ifadede âşığın psikolojik durumu biraz daha ağırlaşmıştır. İkinci ifadede, birincisinde olduğu gibi konaklayacak evinin mezar olacağını ve toprağın bedeninden usanıp bıcağını ifade etmektedir.

Âşık Ali, son beşlikte kendinden önce dünyada binlerce kişinin yaşayıp öldüğünü, kendisinin de öleceğini ifade etmekte, şiirin son bölümünde ise çocuklarının sıkıntı çekmesi için dua etmektedir.

4. Cenuptan Gelen Sesler ve Âşık Ali'ye Şiiri:

Âşık Ali'nin şiirinin içinde bulunduğu bu mektup, Azerbaycan'daki programın yapıldığı radyo yöneticileri tarafından Azerbaycan'ın önemli şairlerinden biri olan Bahtiyar Vahapzâde'ye iletilmiştir.⁴³

Vahapzâde, şiiri okuduktan sonra “*Cenubî Azerbaycan'ın gocaman âşığı*”⁴⁴ diye hitap ettiği Âşık Ali'ye ithaf olarak 1982'de yazdığı teşekkür mektubunu ve şiirini, Âşık Ali'nin

³⁹ 1916 yılında Güney Azerbaycan'da doğmuştur. Küçük yaşta babasını kaybetmiş, 10 yaşında annesiyle Kuzey Azerbaycan'a taşınmıştır. Burada Âşık Elesger'in yeğeni Musa'nın yanında çıraklığını tamamlamış, 1938'te tekrar Güney Azerbaycan'a dönmüştür. 1945'te Pişeverî'nin başlattığı bağımsızlık hareketinden sonra tekrar Kuzey Azerbaycan'a göç etmek zorunda kalan Âşık Hüseyin Cavan, 1985 yılında da vefat etmiştir. Daha fazla bilgi için bk. Ali Kafkasyalı, **İran Türk Edebiyatı Antolojisi V**, Erzurum 2002, s. 213.

⁴⁰ İran'da Seyyid Cafer Pişeverî tarafından 3 Eylül 1945'te, Azerbaycan Demokrat Fırkası manifestosu ilan edilmiş, İran Komünist Partisi Tûde de buna katılmıştır. Bu özerk hükümet, bastırılana kadar İran Türkleri için özellikle de eğitim ve kültür alanlarında önemli çalışmalar yapmıştır. Daha fazla bilgi için bk. Yalçın Sarıkaya, age, s. 180-186; Bilgehan A. Gökdağ ve M. Rıza Heyet, **agm**, s. 51-84.

⁴¹ Ali Kafkasyalı, **age**, s. 213.

⁴² Cevat Heyet, **age**, s. 121.

⁴³ Bahtiyar Vahapzâde'nin hayatı ve sanatı için bk. Hüsniye Zal Mayadağlı, **Bahtiyar Vahapzâde Hayatı ve Eserleri**, Ankara 1998, s. 1-67

⁴⁴ Hüsniye Zal Mayadağlı, **age**, s. 103

oğlu Dr. Hüseyin Feyzullahî Vahid tarafından Tebriz’de çıkartılan “Dede Korkut Dergisi”ne göndermiştir.⁴⁵ Bu şiir, daha sonra Vahapzâde’nin “Özümler Sohbet” adlı şiir kitabında da yayımlanmıştır.⁴⁶

Vahapzâde’nin bu mektubu ve “Âşık Ali’ye” adlı şiiri:

“Cenubdan Gelen Sesler

Âşık Eli’ye.

Ezizim Âşık Eli’ye salam.

‘Dede Gorkut’ radyo mecellesine⁴⁷ gönderdiğiniz tebrik mektubunu aldım. Çok şad oldum. Ona göre ki bizi, sizler de dinleyir ve sesimize ses verirsiniz. Sağ olun, var olun.

Her bir halg, öz kökü üstünde, cücerinde⁴⁸ budaglar hansı terefe gol ganad açsa da kök mutlek onları birleştirmelidir. Elece de biz zamanın amansız hökmü ile iki gardaş birbirinden ayrı düşse de Dede Gorkut köki, bizi özimize gaytarır ve biz, o kök üste yine de birleşirik.

Azgin Pehlevi hanedanı yığılından sonra sizde ‘Dede Gorkut’ mecellesi neşre başladı. Bugün sizin ‘Dede Gorkut’ mecellemlerinizle bizim ‘Dede Gorkut’ radyo mecellemiz ses sese verir. Biz, bugün aynı sese köklenib aynı kök üste danışmağa başlamışg. Ne gözeldir bu birlik. Gelin bir yerde bu birliği algışlayag.

Dedemizin söhbetini,

Sen bu taydan⁴⁹ eşideli.

Kökümüzden gelen sese,

Cavab verdim ‘Âşık Eli.’

Hem o tayda, hem bu tayda,

Dövrän sürdü Dede Gorgud.

Saz üstünde seni menle,

Görüşdüdü Dede Gorgud.

Dedemizi yâda salag,

Balamıza gün ağlayag.⁵⁰

Ayrılığı ayaglayag,⁵¹

⁴⁵ Bahtiyar Vahapzâde, “Cenubdan Gelen Sesler”, **Dede Korkut Dergisi**, Tebriz 1361, S. 20. s. 29-30.

⁴⁶ Bahtiyar Vahapzâde, **Özümler Sohbet**, Bakü 1985, s. 22-23.

⁴⁷ Dergi, kitap, program.

⁴⁸ Filizlenmek, büyümek, bitkinin daldan ilk çıkışı.

⁴⁹ Taraf, yön.

⁵⁰ Çocuğumuza, geleceğimize çare bulalım.

Sen o taydan, men bu taydan.

*Demelerin; 'teklenmişik,'
Eyni derdle yüklenmişik,
Bir arzıya köklenmişik,
Sen o taydan, men bu taydan.*

*Bir ateşten od almışığ,
Derdimizden ad almışığ,
Uçmağa ganad almışığ,
Sen bu taydan, men o taydan.”⁵²*

Vahapzâde, şiirini Âşık Ali gibi hecenin 8'li kalıbıyla yazmıştır. Ancak Vahapzâde'nin bu şiiri, dörtlülüklerden oluşmaktadır.

Vahapzâde, Âşık Ali'ye gönderdiği teşekkür mektubunda, “Dede Korkut” radyo programının Güney Azerbaycan'da da dinlenmesinden dolayı mutlu olduğunu belirtmiş ve programı dinlemelerinden dolayı soydaşlarına teşekkür etmiştir. Mektubunun devamında Âşık Ali'nin şiirinde de bahsettiği gibi siyasî sebeplerle Kuzey ve Güney Azerbaycan ikiye ayrılan mensubu olduğu milleti “bir ağacın iki dalına” benzetmiştir. “Dallar her ne kadar ayrı ayrı tarafa kol kanat açsa da kök onları mutlaka birleştirmelidir.” diyerek umudunu Âşık Ali'yle de paylaşan Vahapzâde; “Ortak Dede Korkut kökü, bizi özümüze geri getirir ve biz, o kök üstünde yine birleşiriz.” ifadesiyle de Dede Korkut ruhunun iki bölgeyi tekrar birleştireceğine inandığını anlatmaktadır.

Bilindiği gibi Dede Korkut Kitabı, Anadolu ve Azerbaycan coğrafyasındaki Oğuz Türklerinin etrafında teşekkül eden olayların anlatıldığı bir kitaptır.⁵³ Ancak kitaptaki bazı anlatmalar, Türkmenistan'dan Özbekistan ve Karakalpakistan'a, Tataristan'dan Kazakistan ve Altay Cumhuriyeti'ne kısaca Türk Dünyası adını verdiğimiz bu coğrafyada, Türk adı altında toplanan birçok Türk boyunda da derlenmiştir. Bu coğrafyalardan Bakü ile Tebriz'de yaşayan halk, “Dede Korkut ruhu” adını verdiğimiz bir olguyla birleşmektedir. Bu birleştiricilik, ortak dil, din, tarih, gelenek-görenek ve sanat gibi kültür öğelerini paylaşan bir milletin aynı kökten beslenmelerine dayanmaktadır.

Mektubun devamında İran'da Pehlevî hâkimiyetinin sona ermesiyle Dede Korkut Dergisi'nin yayına başladığını belirtmektedir.⁵⁴ Şah rejimini bitiren İslam Devrimi'nden son-

⁵¹ Ayrılığı aşağılayalım.

⁵² Bahtiyar Vahapzâde, **agm**, s. 29-32; Cevat Heyet, **age**, s. 121.

⁵³ Ergin, Muharrem, **Dede Korkut Kitabı I**, Ankara 1997, s. 47-54.

⁵⁴ Şah rejimi boyunca İran'da çok az sayıda Türkçe eserin basılmasına izin verilmiştir. 1979 İslam Devrimi'nden sonra bu yasak kalkmış ve onlarca Türkçe kitap, dergi ve gazete bir bir yayımlanmaya başlamıştır. Bunlardan çoğu, çeşitli sebepler yüzünden bir kaç sayı yayımlanmış, bazıları ise -özellikle Varlık Dergisi- hâlâ yayımlanmaya devam etmektedir. Enver Uzun, **age**, s. 26; Bilgehan A. Gökdağ ve M. Rıza Heyet, **agm**, s. 54-59

ra İran'da yayına başlayan Dede Korkut Dergisi ile Bakü'de yayımlanan Dede Korkut radyo programının tek bir amaç güttüğünü, bu sayede gücüne güç kattıklarını ifade etmektedir. Vahapzâde, Dede Korkut ruhu ile daha da güçlü bağlarla kurulan bu birliğin, alkışlanması gerektiğini söyleyerek Âşık Ali'ye, âşığın adını taşıyan şiirini yazmıştır.

Vahapzâde, şiirinin ilk dördlüğüne Dede Korkut radyo programının Güney Azerbaycan'da da dinlendiğini bilmenin sevincini ifadesiyle başlamaktadır. Tebriz'den gönderilen bu şiire, Âşık Ali gibi âşık tarzı bir şiirle cevap veren şair, bu dörtlükte de Dede Korkut ruhu olgusunu dile getirmektedir.

Dede Korkut'un bu özelliği, şiirin ikinci dördlüğünde de karşımıza çıkmaktadır. Vahapzâde, Dede Korkut'un Aras Nehri'nin iki tarafında da yaşatıldığını anlatmakta ve Âşık Ali'yle kendisini saz üstünde buluşturduğunu söylemektedir. Burada "saz üstünde" ifadesi bizim için önemlidir. Bu ifadedeki saz, Dede Korkut'un sazı olabileceği gibi, Âşık Ali'nin sazı veya âşığın sazıyla söylediği şiir olabilir.

Şiirin üçüncü dördlüğünde Vahapzâde, ilk iki dörtlükte olduğu gibi Dede Korkut'u hatırlatmış ve onu bir kez daha anmıştır. Dördlüğün devamında ise "Çocuklarımıza dolayısıyla da geleceğimize çare bulalım ve ayrılığı ayaklar altına alalım." diyerek bütün ya da bir olma düşüncesini tekrar dile getirmiş ve "ayrılığı" aşağılamıştır. Son mısradaki "Sen o taydan, men bu taydan." ifadesini, son üç dörtlükte tekrarlayan şair, bu ifadeyle şiirinin içerisinde geçen önerilerin, duygu ve düşüncelerin iki tarafta da yapmaları gerektiğini vurgulamıştır.

Vahapzâde, şiirin dördüncü dördlüğünde ise bir öncekine paralel olarak Azerbaycan'ın siyasî olarak parçalanmış olduğunu dile getirir. Ancak şair, dörtlükte umutsuz değildir. Aksine umudu daha da artmış, Güney'den gelen bu mektupla daha da güçlenmiştir. Dörtlükte şair, Âşık Ali'yle beraber olduklarını, aynı dertleri çektiklerini ve aynı amaç için çalıştıklarını ifade etmiştir.

Şiirin son bölümünde ise şair, yine bu birlik düşüncesinden hareketle "aynı ateşten od aldıklarını, aynı derdi çektiklerini ve cennete kanat aldıklarını" belirtmiştir. Burada "Uçmağa ganad almışig." ifadesindeki kanat, Âşık Ali'nin şiirine yaptığı bir gönderme olabilir. Aslında "kanat" ifadesi Vahapzâde'nin şiirlerinde sıkça kullandığı mazmunlardan biridir. Özellikle de Kuzey ve Güney Azerbaycan'ın ayrılışını konu alan şiirlerinde, bu mazmunu sıkça kullanmıştır. Bunlardan en meşhur olanı ise Gülistan'tır.

"Veten guşa benzer ganadlarının

Biri bu taydırsa, biri o taydır.

.....

Guş ki ganadla uçar, yükseler,

Men nece yükselim tek ganadımla? ⁵⁵

Vahapzâde, Azerbaycan'ın siyasî olarak ikiye ayrılışına sebep olan Gülistan Anlaşması'ndan dolayı 1959'da yazdığı şiirinde, "parçalan(ma)mış Azerbaycan duygusu"nu en yoğun biçimde ifade etmiştir. Vahapzâde'nin bu şiirinde, vatanı iki kanatlı bir kuşa benzetmesini

⁵⁵ Bahtiyar Vahapzâde, **Nağil-Heyat**, Bakü 1991, s. 148.

Âşık Ali'nin de söz konusu şiirinde kullanması, bir etkileşimden ziyade aynı konu ve düşüncelerle şiir yazan/yaratan iki şair/âşığın ifadeleridir.

SONUÇ

Tebrizli Âşık Ali ve Bahtiyar Vahapzâde'nin bu şiirlerinde, yaşadıkları devletlerin rejimlerine bağlı olarak kapalı söylemler vardır. Âşık Ali ve Vahapzâde, duygu ve düşüncelerini daha sembolik ifadelerle anlatmıştır. Mesela Âşık Ali'nin şiirinde, açık bir şekilde Kuzey ve Güney Azerbaycan'ın birleşmesini söylemez. Ancak Kuzey Azerbaycan'a misafir olarak gelmek istediğini, Dede Korkut radyo programının kendisine dayanak ya da umut olduğunu ve oda düşen gönlünün bu sesle bir nebze olsun serinlediğini ifade etmiştir. Vahapzâde de şiirinde, bir amaç için çalıştığını, ayrılığı aşığladığını, aynı dertleri çektiğini anlatmış ve bütün olma düşüncesini dile getirmiştir.

İncelemede ele aldığımız Âşık Ali'nin "Kanatlı Ses" ve Bahtiyar Vahapzâde'nin "Âşık Ali'ye" adlı şiirleri, Kuzey ve Güney Azerbaycan'da yaşayan aynı millete mensup bireylerin gönül birliğinin bir sonucu olarak ortaya çıkmış ve Türk milletinin ortak kökleri vasıtasıyla birbirilerine ulaşmışlardır. Bu durum, ortak dil, din, tarih, gelenek-görenek, sanat vb. unsurlarla kültürel sınırı belirlenen Azerbaycan'ın, siyasî sınırlarla belirlenemeyeceğini göstermektedir.

KAYNAKÇA

1. Yazılı Kaynaklar

- ALİZADE, Valih, "Âşık Ali ile Röportaj, Sarıtel Orkestrasının En Yaşlı Üyesinin Hayatının Son Günlerindeki Sözleri", **Şemsi Tebriz Gazetesi**, Y: 3, S: 70 (26.02.1379), s. 4.
- BAŞGÖZ, İlhan, "Turkish Hikaye-Telling Tradition in Azerbaijan, İran", **Journal of American Folklore**, S: 83 (1970), s. 391-405.
- ERGİN, Muharrem, **Dede Korkut Kitabı I (Giriş-Metin-Faksimile)**, (4. Baskı), TDK Yay., Ankara 1997.
- FERRARO Gary, ve ANDREATTA Susan, **Cultural Anthropology An Applied Perspective**, Belmont 2008.
- FEYZULLAHÎ (VAHİD), Hüseyin, **Âşıklar (Muasır Azerbaycan Âşıkları)**, Müessese-i İntişarat-ı Yârân, Tebriz 1369.
- GÖKDAĞ Bilgehan A. ve HEYET M. Rıza, "İran Türklerinde Kimlik Meselesi", **Bilig**, S. 30 (2004), s. 51-84.
- HEYET, Cevat, **Azerbaycan Şifahi Halk Edebiyatı**, Çap-i Kâviyan, Tahran 1367.
- KAFESOĞLU, İbrahim, **Türk Milli Kültürü**, Ötüken Neşriyat, İstanbul 1989.
- KAFKASYALI, Ali, **İran Türk Edebiyatı Antolojisi V**, Atatürk Üni. Yay., Erzurum 2002.
- KAFKASYALI, Ali, **İran Türk Edebiyatı Antolojisi VI**, Atatürk Üni. Yay., Erzurum 2002.
- KAFKASYALI, Ali, **İran Türkleri**, Bilgeoğuz Yay., İstanbul 2010.
- KOBOTARIAN, Nabi, **Tebriz Âşıklık Geleneği ve Âşık Edebiyatı**, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Adana 2008.

- ZAL MAYADAĞLI, Hüsniye, **Bahtiyar Vahapzâde Hayatı ve Eserleri**, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., Ankara 1998.
- ÖZDAMAR, Fazıl, **Tebriz’de Âşıklık Geleneği ve Tebrizli Âşık Ali**, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir 2011.
- RESULZADE, Mehmet Emin, **İran Türkleri**, Haz. Yavuz Akpınar, İ. M. Yıldırım, S. Çağın, İstanbul 1993.
- SARIKAYA, Yalçın, **Tarihi ve Jeopolitik Boyutlarıyla İran’da Milliyetçilik**, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2008.
- SHAFFER, Brenda, **Sınırlar ve Kardeşler İran ve Azerbaycanlı Kimliği**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yay., İstanbul 2008.
- UZUN, Enver, **Güney Azerbaycan Basın Tarihi (1816-2002)**, Trabzon Türk Ocakları Yay., Trabzon 2002.
- VAHAPZÂDE, Bahtiyar, “Cenubdan Gelen Sesler”, **Dede Korkut Dergisi**, S. 20. s. 29-32, Tebriz 1361.
- VAHAPZÂDE, Bahtiyar, **Özümlle Sohbet**, Azerbaycan Devlet Neşriyatı, Bakü 1985.
- VAHAPZÂDE, Bahtiyar, **Nağıl-Heyat**, Yazıcı, Bakü 1991.
- ZİHAK, Ali Rıza, “Dede Korkut Dergisine Öteri Bahış”, 1386, <http://maral65.blogfa.com/post-370.aspx>. erişim tarihi: (23. 01. 2013)

2. Sözlü Kaynaklar

- K. K. 1: Âşık Ali Feyzullahî Vahid. Derleme, âşığın torunları Ahmad, Muhammed ve Mahmud Hesamipur tarafından ölümünden birkaç yıl önce âşığın Tebriz’de bulunan evinde yapılmıştır.
- K. K. 2: Âşık Ali Selimî: Derleme, 26. 07. 2010’da Tebriz’de Elseven Âşıklar Kahvesi’nde yapılmıştır.
- K. K. 3: Dr. Hüseyin Feyzullahî Vahid (Ulduz). Âşık Ali Feyzullahî Vahid’in oğlu. Gazeteci, araştırmacı ve yazar. Derleme, 2011-2012 yıllarının muhtelif günlerinde İzmir ve Tebriz’de yapılmıştır.
- K. K. 4: Ahmad Hesamipour. Âşık Ali Feyzullahî Vahid’in torunu. Derleme, 2011-2012 yıllarının muhtelif günlerinde İzmir’de yapılmıştır.